

"Когнитив" атамасининг келиб чиқиши ва функциялари.

Айткулова Гулжасвар Шекербаевна

Термиз муҳандислик-технология институти

"Ўзбек тили ва адабиёти" кафедраси ўқитувчиси

эл.почта: ayitkulovaa@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада "Когнитив" атамасининг келиб чиқиши, когнитив функциялар, унинг салбий омиллари, "когнитив бузилишлар" ва когнитив технологиялар тўғрисида сўз юритилган

Калит сўзлар: Когнитив функция, когнитив бузилиш, когнитив технология, когнитив педагогика, когнитив назария.

Бугунги кунда психологик-педагогик фанда фаол ривожланган илмий йўналишлардан бири когнитив педагогикадир.

"Когнитив" сўзи латин сўзидан келиб чиқан бўлиб, "билиш", "англаш" деган маънони англатади. У биринчи марта 1956 йилда америкалик психолог Жорж Миллер томонидан инсоннинг маълумотни идрок этиш, сақлаш ва қайта ишлаш қобилиятига нисбатан илмий муомалага киритилган.

Когнитив функциялар деганда инсоннинг когнитив қобилиятлари тушунилади. Когнитив қобилиятлар-бу атрофимиздаги дунё ҳақидаги маълумотларни идрок этиш ва қайта ишлашга имконини берадиган мия қобилиятлари. Улар хотира, диққат, идрок, фикрлаш, тасаввур, муаммоларни ҳал қилиш, маълумотларни таҳлил қилиш, қарор қабул қилиш ва тил қобилиятлари каби функцияларни ўз ичига олади. Ушбу ақлий жараёнларнинг барчаси бир-бири билан чамбарчас боғлиқ ва биргаликда ишлайди ва "когнитив маъно" ҳосил қилади.

Когнитив қобилият болалиқдан шакллана бошлайди. Уларнинг ривожланиши кўп жиҳатдан генетик омилларга боғлиқ, аммо мақсадли машғулотлар ва таёрланишлардан келиб чиқиб ҳам когнитив қобилиятини ўстириш мумкин бўлади.

Когнитив қобилиятларни турли йўللار билан ривожлантириш мумкин, шу жумладан этнографик материаллардан фойдаланишда.

Этнография турли халқларнинг маданияти ва урф-одатларини илмий ўрганишдир. Этнографик материаллардан фойдаланиш когнитив қобилиятларни ривожлантиришга ҳисса қўшиши мумкин:

1. Уфқингизни кенгайтириш: Этнографик материалларни ўрганиш турли маданиятлар, урф-одатлар ва турмуш тарзи билан танишиш имкониятидир. Бу тасаввурни ва хилма-хилликни тушунишни ривожлантиришга ёрдам беради.

2. Таҳлил ва таққослаш: этнографик маълумотларни таҳлил қилиш танқидий фикрлашни талаб қилади. Сиз маданиятлар ўртасидаги умумийлик ва фарқларни аниқлай олишингиз, шунингдек уларнинг инсон хатти-ҳаракатларига таъсирини таҳлил қилишингиз керак.

3. Хотира ва ёдлаш: этнографик материалларни ўрганиш фани ёдлашга ёрдам беради турли маданиятлар ҳақидаги фактлар, ҳикоялар ва тафсилотлар. Бу хотирани ривожлантиришга ёрдам беради.

4. Диққат ва концентрация: этнографик материалларни ўқиш диққат ва концентрацияни талаб қилади. Маданият ва урф-одатларнинг ўзига хос хусусиятларини тушуниш учун сиз матнни ўрганишингиз керак.

5. Тил кўникмалари: турли тилларда этнографик материалларни ўрганиш тил кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам беради. Сиз янги сўзлар, иборалар ва ибораларни ўрганасиз.

Шундай қилиб, этнографик материаллардан фойдаланиш нафақат бошқа маданиятлар ҳақида кўпроқ маълумот олиш, балки ақлий салоҳиятингизни ривожлантириш имкониятидир.

Инсон когнитив функциялар турли хил салбий омиллар таъсирида ёмонлашиши мумкин:

- 1) бош жароҳатлари;
- 2) миянинг юқумли ва онкологик касалликлари;
- 3) сурункали соматик касалликлар (диабет, гипертония);
- 4) баъзи дорилар ёки гиёҳванд моддаларни истеъмол қилиш;
- 5) ёшга боғлиқ ўзгаришлар.

Когнитив фани психология, нейрофизиология, тилшунослик, фалсафа, информатика ва бошқа бир қатор фанларнинг фикрлаш ва когнитив фаолиятни ўрганишдаги ютуқларини бирлаштирган фанлараро йўналишдир. Ушбу билим соҳаси мия ва когнитив тизимлар, шу жумладан компьютерлар ва роботлар томонидан маълумотларнинг қандай тақдим этилиши, қайта ишланиши, сақланиши ва ишлатилишини ўрганади.

Ахборотни қайта ишлаш ва қарор қабул қилишда “когнитив бузилишлар” ҳам булиб туради, бу барчамизга хос бўлган хатолар. Бундай бузилишлар вазиятни холис баҳолашга ва нотўғри хулосаларга чиқаришимизга олиб

келади. Бунга йўл қўймаслик учун биз кирувчи маълумотларни танқидий таҳлил қилишимиз, уни турли нуқтаи назардан кўриб чиқишга ҳаракат қилишимиз керак.

Хозирги вақтда когнитив технологиялар ва инсон онгига таъсир қилиш усулларининг ривожланиши ижтимоий онгни манипуляция қилиш, шахсининг когнитив хавфсизлигини бузишилиши мумкинлиги ҳам ташвиш туғдиради. Инсон ҳуқуқларини суиистеъмол қилиш ва бузмаслик учун бундай усуллардан фойдаланишнинг ахлоқий тамойиллари ва ҳуқуқий нормалари зарур.

Когнитив ёндашув педагогик соҳасида машҳур, аммо хали ҳам тушинмовчиликлар ва саволлар кўп.

Фойдаланилган адабиётлар

- 1) Коротаева Е.В., Андриянина А.С. Когнитивная педагогика второй половины XX века: ретроспективный анализ // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 4. ;
- 2) Лоарер Э., Юто М. Когнитивное обучение: история и методы // Когнитивное обучение: современное состояние и перспективы / Под ред. Т. Галкиной, Э. Лоарера. - М.: Институт психологии РАН, 1997. - С. 17–33.
- 3) Aitkulova Guljavxar Shekerbayevna. (2024). The role of the ethnographic principle in the educational process. international conference on medicine, science, and education, 1(5), 62–66. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11396920>
- 4) Aitkulova, G. (2023). Pedagogical conditions for the formation of ethno-cultural interests of students in Uzbekistan. Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education, 1(4), 118–120. Retrieved from <https://aidlix.com/index.php/us/article/view/381>.
- 5) Aitkulova G. Oral folk art as a means of formation of ethno-cultural interests // Наука и инновация. – 2023. – Т. 1. – № 4. – С. 145–147.
- 6) Ознакомление с историей, со способами образования и классификация псевдонимов АГ Шекербаевна. Eurasian journal of academic research, 900–903
- 7) Technology of working with cluster tests in Russian lessons. A Guljavxar
- 8) Web of Scientist: international scientific research journal 2 (12), 349–35